

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ІНТЕГРОВАНИХ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Постановка проблеми. Формування сучасного конкурентного середовища в агропродовольчій сфері виробництва визначається наявністю тенденцій, пов'язаних із посиленням ризиків і загроз діяльності агропромислових структур, загостренням конкурентної боротьби, що зумовлюється активізацією інтеграційних процесів, сучасним трендом підвищення рівня концентрації капіталу, як методу нарощування техніко-технологічного потенціалу з метою вирішення проблем забезпечення сталого розвитку сільських територій. За таких умов стратегічним пріоритетом функціонування агропромислових формувань постає диверсифікація виробничої діяльності як один з найбільш ефективних методів досягнення конкурентних переваг на ринку та стратегічних цілей підприємства. Диверсифікація дає шанс українським товаровиробникам "підтягнути" стандарти агропродовольчої продукції, її якість та безпечність до вимог світового та європейського рівнів, розвивати сильні сторони виробничої діяльності, запобігати зовнішнім загрозам, використовуючи шанси глобалізації, гарантувати продовольчу стабільність та безпеку, модернізувати підприємства у відповідності до сучасних вимог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук ефективних механізмів диверсифікації господарської діяльності господарюючих суб'єктів та обґрунтування дієвих інструментів і важелів його реалізації останнім часом знаходиться у центрі уваги значного кола вітчизняних і зарубіжних вчених. Вирішенню актуальної наукової проблеми диверсифікації діяльності підприємницьких структур присвячені праці таких відомих вчених, як: В. Андрійчук, М. Корецький, М. Корінько, А. Шепіцен, В. Борисова, Н. Маслак, І. Міхаліна, Н. Бурачек, Л. Мармуль, П. Саблук, М. Дем'яненко, І. Гришова, І. Кузик, І. Крюкова, В. Кужель, О. Непочатенко, В. Лагодієнко, О. Наумов та ін. [1-12] Разом з тим, складність і багатогранність даної наукової проблеми, що актуалізується в сучасних реаліях необхідністю підвищення рівня конкурентоспроможності національних агропромислових формувань та забезпеченням продовольчої безпеки країни, вимагає проведення подальших комплексних досліджень відносно пошуку пріоритетних напрямів диверсифікації діяльності підприємств та ефективного інструментарію їх реалізації.

Мета статті полягає у обґрунтуванні науково-теоретичних та прикладних засад визначення напрямів диверсифікації господарської діяльності агропромислових формувань в контексті реалізації соціально-економічної політики в сфері аграрного виробництва та стратегічних цілей розвитку господарюючих суб'єктів агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження сучасного стану і тенденцій розвитку виробництва вітчизняних агропромислових структур показали, що диверсифікація діяльності постає одним з домінуючих чинників досягнення стратегічних конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому агропродовольчому ринках. Поряд з цим, специфіка функціонування вітчизняного агропромислового виробництва та гострі соціально-економічні проблеми, що притаманні національному АПВ, формують значні перешкоди для реалізації ефективного механізму диверсифікації діяльності господарських структур. Наразі диверсифікація виробництва здійснюється в умовах нестачі, та навіть, руйнування основного капіталу та дефіциту обігових засобів у сільськогосподарських товаровиробників, формування олігопольної структури агропродовольчих ринків, несприятливої цінової ситуації, нееквівалентності відносин між

сільським господарством та переробними підприємствами харчової промисловості, про що наголошують у своїх наукових працях вітчизняні вчені-аграрії [1, 8].

Україна має потужний внутрішній та експортоспроможний агропродовольчий потенціал, стратегічне завдання нарощування якого можливо вирішити за рахунок диверсифікації виробничої діяльності. Доцільність диверсифікації зумовлена і використанням потенціалу найефективніших видів сільськогосподарської продукції, виробленій сільськогосподарськими підприємствами. Як свідчать результати досліджень, у 2012 р. такими виявилися насіння соняшнику, цукрові буряки, овочі відкритого ґрунту, відгодівля свиней на м'ясо. При цьому виявлено потенційні можливості збільшення показників рентабельності за такими видами продукції, як зернові та зернобобові (+15,2%), насіння соняшнику (+21,9%), цукрові буряки (+9,8%), молоко і молочні продукти (+21,6%), а також невикористані резерви підвищення ефективності виробництва м'яса худоби і птиці [6].

Нарощування обсягів виробництва стратегічних видів сільськогосподарської продукції та вирішення соціальних проблем села постають домінуючими завданнями сучасної аграрної політики держави. У Законі України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" зазначено, що державна аграрна політика має за основу національні пріоритети. Згідно із законом, державна аграрна політика спрямована на досягнення таких стратегічних цілей: гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектора економіки держави на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках; збереження селянства як носія української ідентичності, культури та духовності нації; комплексний розвиток сільських територій; розв'язання соціальних проблем на селі [5].

У зв'язку із цим, аграрна політика як система заходів та засобів державного впливу на виробництво і ринок сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства нібито "вмонтована" у ресурсну базу підприємств, які здійснюють диверсифікацію. Насамперед йдеться про її позитивний та стабілізуючий вплив на соціально-економічну ефективність цього процесу (рис. 1).

Ідеї диверсифікації видів діяльності сільськогосподарських підприємств знайшли своє часткове відображення у низці законів та інших нормативно-правових актах, які стосуються загальних принципів розвитку сільського підприємництва, фермерства, особистого селянського господарства, сільськогосподарської кооперації, розвитку сільських територій, організації самоврядування, механізму державної підтримки, забезпечення якості і безпеки агропродовольчої продукції, формування конкурентної політики та інших питань [3,4,9].

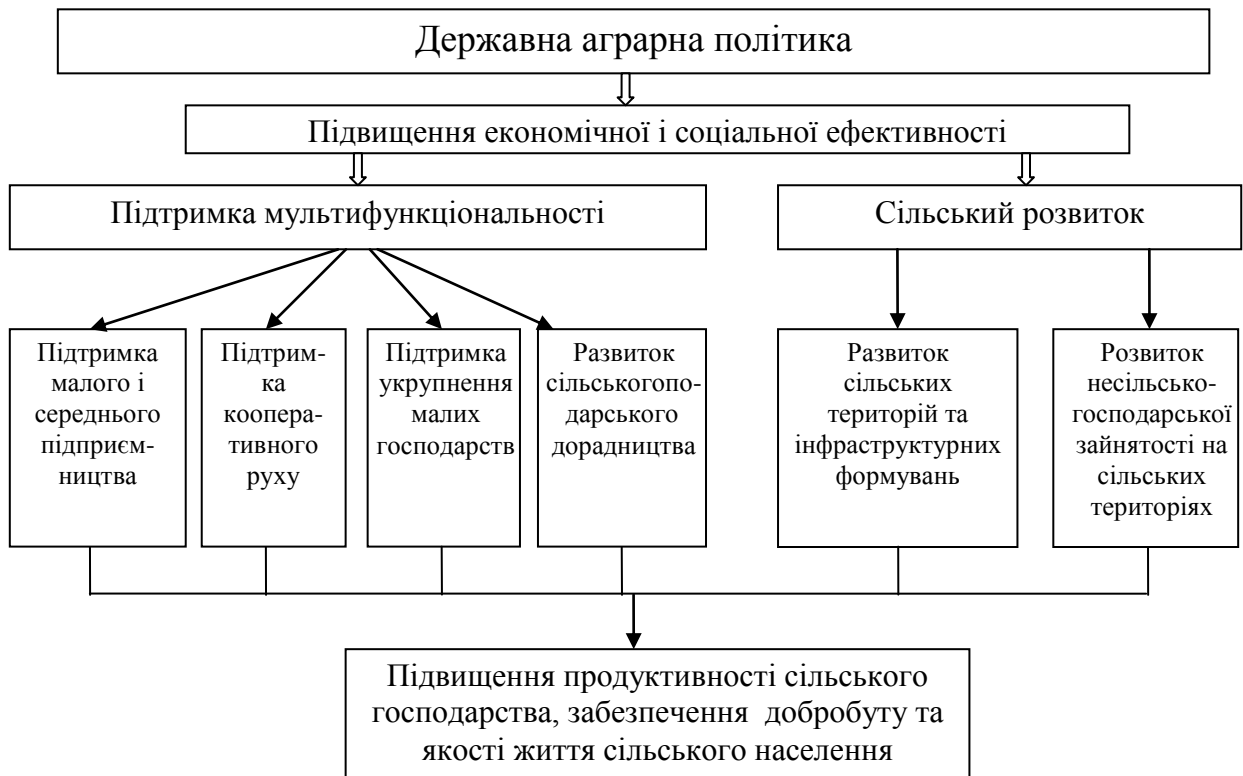

Рис. 1. Заходи аграрної політики з підвищення соціально-економічної ефективності диверсифікації підприємств[11]

Однак аналіз нормативно-правової бази свідчить, що окремі норми, які б дозволяли підвищити ефективність диверсифікації, виділити її переваги, мінімізувати ризики, покращити екологічну ситуацію, розв'язати соціальні проблеми, подолати монополізм окремих підприємств або їх об'єднань, недоопрацьовані, або взагалі відсутні. Так, Закон України "Про сільське господарство" мав би сприяти ефективному функціонуванню галузі сільського господарства, вдосконаленню системи державного управління аграрним сектором, водними, лісовими та земельними ресурсами, розвитком інженерної і соціальної інфраструктури сільської поселенської мережі. Гарантування продовольчої безпеки в контексті забезпечення фізичної та економічної доступності населенню життєво важливих продуктів харчування, умови запобігання і подолання надзвичайних продовольчих ситуацій у зв'язку із світовою продовольчою кризою та її викликами для України доцільно закласти в Законі України "Про продовольчу безпеку". Це зумовлено такою позитивною рисою диверсифікації, як її здатність покращувати та прискорювати формування ринку та наповнювати його харчовими продуктами національного виробництва.

За сучасних умов диверсифіковані підприємства перетворилися в інститути сучасної ринкової економіки. У цьому контексті для підприємств аграрного сектора особливого значення набуває збереження та розширення ринкових позицій за рахунок використання додаткових джерел ефективного використання внутрішніх ресурсів. До рушійних сил внутрішнього характеру належать: синергія, тобто ефект взаємодії різних спеціалізованих виробництв сільськогосподарського підприємства та спільне використання ресурсів; досягнення оптимального співвідношення між динамікою попиту на агропродовольчу продукцію, рівнем її новизни, якості та безпечності продукції.

Незважаючи на безумовні переваги ринкової системи господарювання, в процесі реформування аграрного сектора економіки проблеми трансформаційного характеру призвели до певного від'ємного мультиплікаційного ефекту: спаду виробництва та втрати конкурентоспроможності вітчизняних виробників на внутрішньому і зовнішньому

продовольчих ринках. Частково це було зумовлено кризовими циклами, проте більшою мірою – відсутністю на початку аграрних реформ цільової економічної політики формування конкурентного середовища в аграрному секторі і системи захисту вітчизняних виробників та споживачів. У сукупності усі діючі чинники, одночасно, як блокують процес диверсифікації, так і стимулюють її розвиток, а також певною мірою визначають рівень конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта.

Наукові дослідження диверсифікаційної привабливості сільськогосподарських підприємств дозволили визначити її сильні та слабкі сторони (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз диверсифікаційної привабливості аграрних підприємств

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Достатня забезпеченість природо-ресурсним потенціалом (родючі ґрунти, достатність вологи та світла, сприятливі природно-кліматичні умови для здійснення сільськогосподарської діяльності та агробізнесу) і вигідні транзитні можливості.	1. Зношеність матеріально-технічної бази, нездатність підприємств оновлювати машинно-тракторні парки на рівні технологічних потреб, низька якість вітчизняних матеріально-технічних засобів у порівнянні з імпортними.
2. Поступовий розвиток і стабілізація зернового виробництва, що сприяє зростанню тваринництва та збільшенню експорту сільськогосподарської продукції.	2. Завищена вартість енерготарифів, нафтопродуктів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин для власних товаровиробників.
3. Початок відродження галузі тваринництва в умовах збільшення внутрішнього попиту і поступове імпортозаміщення на внутрішньому ринку.	3. Обмеженість власної сировинної бази для розвитку м'ясного та молочного тваринництва, птахівництва, овочівництва, плодівництва.
4. Стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема, розвитку альтернативного органічного агровиробництва.	4. Погіршення екологічної ситуації, зниження природних якостей землі внаслідок недотримання екологічних вимог при виробництві сільськогосподарської продукції.
5. Кластеризація сільськогосподарської діяльності та обслуговування як важливий інструмент сталого розвитку села	5. Неefективність та недосконалість механізму державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.
6. Активізація процесу інвестування сільськогосподарських підприємств.	6. Поступова втрата інтелектуального та кадрового потенціалу.
7. Сприятливий соціокультурний клімат та потенціал для розвитку сільського аграрного туризму та підприємництва.	7. Повільне освоєння сучасних кредитно-інвестиційних механізмів: лізингу, франчайзингу, венчурного інвестування; кредитування із забезпеченням кредитів власними засобами засновників підприємств, а також гарантіями різних фондів підтримки підприємців на селі тощо.

Розгляд питання впливу на процес диверсифікації внутрішніх факторів, на нашу думку, не обмежується лише збереженням ринкової позиції підприємства, але й розвитком підприємницької діяльності, заснованої на розширенні та освоєнні нових видів бізнесу на сільських територіях. Даний процес у світовій практиці здійснюється шляхом диверсифікації [1]. При цьому використовуються різні фінансово-економічні важелі

(пільгові кредити, підтримка цін, субсидії на розвиток несільськогосподарської діяльності, розробка та реалізація різних програм), дія яких формує сприятливі інституційні чинники для сільського розвитку та стійкого функціонування агробізнесу. Практичне застосування таких важелів має бути спрямовано на диверсифікацію організаційно-виробничих структур підприємництва; створення гнучких систем управління витратами виробництва, якістю та маркетингом продукції; організацію адаптованих до ринку інформаційних систем стосовно стану та проблем кон'юнктури агропродовольчих ринків.

Для досягнення позитивних результатів розвитку сільського підприємництва логічно запропонувати пріоритетні напрями диверсифікації сільськогосподарських підприємств, організацій та господарств населення (рис. 2).

Сфери аграрної економіки	Рівень розвитку		
	Сільськогосподарські підприємства	Сільськогосподарські організації	Особисті селянські господарства
Оптово-роздрібні ринки сільськогосподарської продукції		- торгово-закупівельні пункти; - дорадчі служби; - сільськогосподарська споживча (виробнича, збутова, страхова, кредитна та інші форми) кооперація; - агросервісні організації	
Організація діяльності суміжних галузей (лісівництво, рибництво, агротуризм тощо)	Розвиток переробної харчової промисловості (молочної, м'ясної, овочеконсервної, борошномельної, олієжирової, комбікормової та ін.)	Малий бізнес: млини; переробні цехи, крупорушки, бойні тощо	
Розвиток біоенергетики		Формування мережі соціально-економічного забезпечення	Сільські промисли та ремесла. Заготовка лікарських рослин, ягід, грибів.
		Збут молока та іншої сільськогосподарської продукції	
	Готельний бізнес, етнографічний та сільський аграрний туризм	Розвиток садівництва, рибництва, бджолярства	
Формування сфери агроосвітніх послуг			

Рис. 2. Пріоритетні напрями диверсифікації сільськогосподарських підприємств, організацій та особистих селянських господарств

Найважливішу роль у досягненні зазначених пріоритетів та створенні нового устрою життя на селі відіграє інфраструктурне забезпечення. Аналіз показників соціальної інфраструктури (забезпеченість сільських мешканців якісним житловим фондом та комплексом побутових послуг, газифікація сіл, благоустрій сільських територій, ефективність освітнього та медичного забезпечення, інтелектуалізація

сільського населення) свідчить про невідповідність їх значення міжнародним стандартам та відсутність підходу до комплексного розвитку сільської економіки.

Як показав аналіз виробництва продукції сільського господарства, більша частина сільського населення займається виробництвом продукції у власних господарствах. Питома вага господарств населення у виробництві всієї сільськогосподарської продукції у 2011 р. становила 78,3%, у тому числі продукції рослинництва – 80,4%, тваринництва – 76,1%. Ці господарства виявилися більш стійкими в умовах переходу до ринкових відносин і відчутно впливають на кон'юнктуру внутрішнього ринку. Проте дрібні господарства спроможні лише тимчасово забезпечити населення сільськогосподарською продукцією, а задовольняти потребу населення на постійній основі мають середні та великі підприємства, у яких виробництво базується на сучасних організаційно-технічних і технологічних засадах. Крім того, більшість виробленої продукції в господарствах населення використовується для власного споживання.

Збільшити доходи особистих селянських господарств можливо шляхом диверсифікації аграрного виробництва, продажу та оренди надлишкового майна, торгівлі, розвитку агротуризму, зайнятості поза власним господарством. Таким чином, метою політики диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств у таких умовах має стати активний розвиток різноманітних форм малого підприємництва залежно від наявних та потенційних ресурсів сільськогосподарського регіону у комплексі з формуванням умов розвитку аграрної економіки інноваційного типу.

Узагальнюючи викладене, доцільно серед внутрішніх факторів, що зумовлюють диверсифікацію діяльності сільськогосподарських підприємств, виокремити наступні:

- розширення асортименту виробництва агропродовольчої продукції. Якщо ринок основної продукції внаслідок перенасичення та високої конкуренції стає непривабливим, ухвалюється рішення щодо експансії в іншій сфері діяльності з метою укріплення позиції підприємства на ринку;

- розвиток допоміжних та обслуговуючих підприємств (ремонтних майстерень, автомобільного, машинно-тракторного парку тощо);

- розвиток несільськогосподарської діяльності на сільських територіях. Виокремлення цього фактору діяльності диверсифікації сільськогосподарських підприємств пояснюється багатофункціональною роллю села, підхід до нього не лише як до місця розміщення галузі сільського господарства, але й як до найважливішої соціально-територіальної підсистеми суспільства. Системний підхід до розробки моделі стійкого соціально-економічного розвитку села об'єктивно передбачає необхідність активізації “диверсифікаційної допомоги” сільськогосподарськими підприємствами;

- зниження ризикованості. Поряд з розширенням діяльності підприємства, метою диверсифікації є мінімізація рівня ризику.

- формування конкурентних переваг. З цією метою розробляються продуктові стратегії розвитку, формуються системи стимулів та підтримки інтересів національних товаровиробників на міжнародній арені, забезпечується розвиток науково-технічних пріоритетів;

- підвищення рівня рентабельності, що зумовлюється такими аспектами: диверсифікація сприяє більш рівномірному надходженню доходів протягом року, збільшенню маси прибутку та більш ефективному використанню ресурсів;

- концентрація значних фінансових ресурсів в окремих підприємницьких структурах (агрохолдингах);

- соціальне забезпечення. Значення соціальної складової диверсифікації орієнтовано на збереження та створення нових робочих місць, забезпечення раціональної зайнятості на випадок, якщо продукція основного виробництва не користуватиметься попитом.

Висновки. Проведені дослідження показали, що вирішення проблеми забезпечення сталого та динамічного розвитку агропромислових формувань на сучасному етапі

неможливо без обґрунтування домінантних напрямів диверсифікації господарської діяльності та розробки дієвого механізму їх реалізації. Комплексна схема диверсифікації діяльності аграрних формувань має враховувати всі рівні і сфери діяльності, а також бути персоніфікованою в розрізі господарств населення та підприємств суспільного сектору виробництва. Диверсифікація в сучасних умовах постає потужним інструментом нарощування конкурентних переваг, носить позитивний характер та активізує інтеграційні процеси, формує потенційні можливості створення і розвитку нових видів діяльності: для сільськогосподарських підприємств у вигляді подальшого розвитку виробничої диверсифікації, а для ОСГ – розвиток нових видів: зеленого туризму, сільського аграрного туризму, готельного сільського бізнесу, що в сукупності дає конвергенційний ефект створення потужного і ефективного національного агропродовольчого сектору.

Анотація

В статті досліджено сучасний стан та проблеми диверсифікації діяльності вітчизняних аграрних формувань. Обґрунтовано комплекс заходів аграрної політики, спрямованих на підвищення соціально-економічної ефективності диверсифікації аграрних структур. Проведений аналіз диверсифікаційної привабливості аграрних формувань в контексті стратегічних орієнтирів господарювання. Визначено пріоритетні напрями диверсифікації в розрізі основних суб'єктів аграрно-ринкових відносин.

Ключові слова: диверсифікація, аграрні формування, соціально-економічний розвиток, диверсифікаційна привабливість, агропродовольча політика.

Аннотация

В статье исследовано современное состояние и проблемы диверсификации деятельности отечественных аграрных формирований. Обоснован комплекс мер аграрной политики, направленных на повышение социально-экономической эффективности диверсификации аграрных структур. Проведен анализ диверсификационной привлекательности аграрных формирований в контексте стратегических ориентиров хозяйствования. Определены приоритетные направления диверсификации в разрезе основных субъектов аграрно-рыночных отношений.

Ключевые слова: диверсификация, аграрные формирования, социально-экономическое развитие, диверсификационная привлекательность, агропродовольственная политика.

Annotation

The modern state and problem of diversification of activities of domestic agricultural enterprises are considered in the article. The set of measures of agricultural policy, aimed at improving the socio-economic efficiency, diversification of agricultural structures has been based here. The analyze of diversification the attractiveness of agrarian formations in the context of the strategic orientations of management is held. The main priorities for diversification in terms of key actors in the agro-market relations are defined.

Key words: diversification, agricultural enterprise, socio-economic development, diversification appeal, the agri-food policy.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: [монографія] / В.Г. Андрійчук. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 216с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб: Издательство «Питер», 1999. – 416 с.

3. Борисова В. А. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств: [монографія] / В. А. Борисова, Н. Г. Маслак, М. Х. Корецький. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2002. – 202 с.
4. Важинський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Науковий вісник Ужгородського університету, 33(3). – 2011. – с.125–129.
5. Корінько М. Д. Диверсифікація : теоретичні та методологічні основи: [монографія] / М. Д. Корінько. – К. : ННЦ “Інститут аграрної економіки”, 2007. – 447 с.
6. Мармуль Л.О. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: [монографія] / Л.О. Мармуль, М.М. Радева. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 198 с.
7. Степененко Н.І. Механізм формування стратегії диверсифікації агросервісних підприємств / Н.І. Степаненко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал, №1(15). – 2010. – С.18–21.
8. Шепіцен А.О. Стратегія диверсифікації як основа формування конкурентоспроможності аграрної продукції / А.О. Шепіцен // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2003. – №3. – С. 256 – 259.
9. Школьний О. О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств: монографія / О. О. Школьний // Уман. держ. аграр. ун-т. – Умань, 2007. – 308 с.
10. Гришова І.Ю. Финансовое обеспечение перерабатывающих предприятий в контексте формирования финансовых потоков./ И.Ю. Гришова// Азимут научных исследований: экономика и управление.- Россия. - 2012.- № 1. - С.22-24.
11. Кужель В.В. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2 . – С. 201-206. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>